

Kuusamolainen murrekirja

J. JUHANI KORTESALMI *Vanha Kuusamo kertoo*. Kuusamon historia III. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1964. 300 s.

Kuusamon kunnan ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran yhteistyön tuloksena on Kuusamo äskettäin saanut Suomen ensimmäisenä pitäjänä oman nauhoitteisiin pohjautuvan murrekirjansa.

Teos liittyy yhtenä osana tekeillä olevaan Kuusamon historiaan ja aloittaa samalla erityispainoksena SKS:n ns. kansankielen sarjan.

Kirjan tekijä on kuusamolainen mais-

teri J. Juhani Korttesalmi, joka on valikoinut ja litteroinut teoksen aineiston Helsingin yliopiston suomen kielen nauhoitearkistossa ja SKS:n kansanrunousarkistossa olevista nauhoitteista. Kuusamon murre tuli vuosina 1959—1960 nauhoitetuksi erittäin hyvin, joten valinnan varaa on ollut. Kirjassa näkyy Pertti Virtarannan ja Terho Itkosen kesällä 1959 tekemän nauhoitusmatkan satoa, mutta valtaosa sen sisällöstä pohjautuu tekijän omiin nauhoitteisiin. Mukana on kaikkiaan 20 kertojaa eri puolilta Kuusamaa.

»Vanha Kuusamo kertoo» on aineksiltaan erittäin rikas kirja, joka — vaikka kertojia ja näytteitä valittaessa onkin ensimmäisenä vaatimuksena ollut murteen aitous — sisältää runsaasti sekä aineellisen että henkisen kansanperinteen tietoutta. Juuri folkloristisen aineksen runsaus ja tuoreus hämmästyttää esimerkiksi teerirantalaisten Määtän veljesten ja Olga Kyllin kerronnassa. Teeriranta on kylä aivan pitäjän kaakkoiskolkassa lähellä Venäjän rajaa. Hyvin muistissa olevien tietäjien keskinäiset kamppailut kerrotaan elävästi, karjataikoja on vielä itsekin kokeiltu, ja karhunpeijaisten kuvausta pystytään vielä höystämään kalevalaisin säkein. Hyvä henkisen perinteen kannattaja on myös Janne Törmänen Törmäsenvaaralta. Kirjan vuolain ja estottomin kertoja on kuitenkin v. 1879—1960 elänyt Aukusti Ronkainen Kenttjärveltä, nykyisen valtakunnanrajan itäpuolelta. Eikä yhdenkään kirjan kertojista tarvitse kainostella julkisuuteen tuloaan, sillä heillä on sekä sanottavaa että sanomisen taitoa.

Murrekirjana ja kielennäytekokoelmana »Vanha Kuusamo kertoo» on korkeatasoinen teos. Murre on kauttaaltaan aitoa. Vähäiset, esim. Oulun matkoilta tuodut vieraat tartunnat on tekijä yleensä maininnut alaviitteissään. Hyvä murteen tuntijana Korttesalmi on pystynyt siirtämään nauhojen sisällön melkein aukottomasti kirjan lehdille. Mainio sekä nauhoitus- että litterointi-

suorituksena on äsken mainitun teerirantalaiskolmikon yhteishaastattelu. Kertojat ovat hyviä tuttavien keskenään, ja heillä on paljon yhteisiä muistoja, joiden kertomisessa he suorastaan provosoivat toistensa sanailua yhä elävämmäksi ja nasevammaksi. Kertojista annetut henkilötiedot ovat riittävät, ja kunkin kotipaikka näkyy teokseen sisältyvästä kartakkeesta. Murretekstien runsas otsikointi auttaa lukijaa aihepiiriin löytämisessä. Teoksen tieteellistä käyttöä helpottaa lisäksi erittäin hyvä sana-, nimi- ja asiahakemisto, jossa on n. 4 500 hakusanaa.

Korttesalmi on sanojensa mukaan yrittänyt — karkeaa transkriptiota käyttäen — kirjoittaa litteroimansa tekstin »mahdollisimman tarkasti, jopa tankkauksia, toistoja ja puheen katkoja myöten» (s. 10). Näin kirja antaa hyvän kuvan kansanomaisen kerronnan aina uusia käännteitä saavasta luonteesta sellaisillekin, joka ei itse murteenkeruu- tai litterointityössä ole joutunut siihen paneutumaan. Myös ääntämyksen horjuvuudet, esim. *ja*-sanan verraten yleinen etuvokaalisuus juoksevassa puheessa, pääsevät tällä tavoin hyvin näkyviin. Hyvä murteen tuntijana Korttesalmi on pystynyt seuraamaan kertojiensa ajatuksia yleensä silloinkin, kun he sanoissaan takeltelevat. Koska kerronnan ajatus etenee usein myös osittain äännettyjen sanojen varassa ja koska ilmaus monesti juuri takelutukohdassa saa uuden käänteen, on tekijän menettelyä pidettävä erittäin onnistuneena. Murteen merkintätavan eräät yksityiskohdat sen sijaan kaipaavat kriittistäkin tarkastelua, kuten seuraavassa puheeksi tuleva erikoistapaus osoittanee.

Pulmallista näyttää olleen puheessa tuhkatieheään esiintyvän lausepainottoman ja yleensä edelliseen sanaan liitepartikkelin tavoin sidoksissa olevan *s(i)tä*-sanan merkintä. Korttesalmen kirjoitus-tavat voidaan ryhmitellä seuraavasti: 1) *eipä_stä, leipeähän_stä, niin_stä, voetaan_stä* (kaikki s. 61), *Silla laella_stä*

(117); 2) *Sillä laella stä* (110), *lapsi kanto stä kattiloa* (62), *jo stä takkoa* (62), *on stä teälläe' ollus sitä* (158), *kyllähän se ei Rönkkö saas stä aka'ottoluppaa* (240), *koetettiin stä* (63); 3) *niin stä Hyrkäs-Jussiksi kututtiin* (153), *että stä piti* (161), *huutoas stä lehmeä* (160), *Sillä laella stä pyykättiin* (120), *Ja stähäm pithi-* (63); 4) *sitte puukolla koavitas sitä kelloa ja sitä pannaas stä kellon, koavihtuo siihel leipään* (161).

Neljännän ryhmän esimerkki osoittaa, että liukuminen *sitä* -asusta (-)stä, -sta -asuun tapahtuu melkein huomaamatta. Silti on syytä kysyä, kuvaako tämä merkinnän kirjavuus faktisia eroja. Neljännän ryhmän *sitä*-tapaukset eivät kaipaa lisäselvitystä, mutta miten on (-)stä -sta -muotojen laita?

Kainuussa olen tottunut ääntämykseen, joka ilmenee ensimmäisen ryhmän esimerkeistä: takavokaaliseen sanaan liittyvä ja *i*:nsä menettänyt *sitä* on mukautunut vokaalisointuun, esim. SuoS *no õsijhan stä* (nim. vaatetta kaupoissa) *olluv van ku stä oli stä rahhoa* (liian vähän). Olen vertailun vuoksi käynyt läpi melkoisen määrän v. 1961 Suomussalmen murteen nauhoista tekemiäni poimintoja enkä ole löytänyt ainoatakaan esimerkkiä, joka sopisi yllä toisessa ryhmässä esitettyyn kaavaan. Kolmanteenkin ryhmään löysin vain yhden ainoan varman tuntuisen tapauksen: *kulla n oli narut kinteällä olokapäessä kun stä venettä veti*. Tässä muoto *stä* lienee oikeastaan kaksitavuinen, nopeasti ääntyvä ja heikko *i* on vain häipynyt kuulumattomiin. Korttesalmen merkinnöistä päätellen itsenäisenä sanana esiintyvä *stä* olisi Kuusamossa verraten yleinen. — Joka tapauksessa näyttää olevan syytä sekä Kuusamossa että Kainuussa vielä tarkoin kuunnella painottoman *sitä*-sanana käyttäytymistä.

Korttesalmi ei ole aina muulloinkaan kyllin harkiten käyttänyt tavun umpeutumista osoittavaa merkkiä sananrajalla. Oudolta tuntuu yhdistävän kaaren käyttö seuraavan laisissa tapauksissa: *oli sanonu että* (168), *em minä muuta ook*

kuullu että (183), *uskonu että* (184), *ollu että* (216). Tämähän edellyttäisi, että Kuusamon murteessa olisi *ue*-diftongi. Tosiasioden vastaista on myös merkitä *em minä usko että nykyset ihmiset* (165), kyseessä lienee ääntämys *usko tta* t. *usko että* (mikäli laryngaaliklusiili ei kuulu). Sellaisissa tapauksissa kuin *sek kaet* (222, 228) olisi taas ollut syytä käyttää yhdistävää merkkiä.

Korttesalmi on alaviitteinä liittänyt omia selityksiään murreteksteihin. Yleensä nämä selitykset auttavat lukijaa. Toisinaan tekijä on kuitenkin liian kärkeästi ja harkitsemattomasti tarjoamassa apuaan, joka voi johtaa suorastaan harhaan. Muutama esimerkki: Sivulla 67—68 kertoja sanoo *se oli hankales niissä pororaijoissa muuta tavaraa kulettoa*. Kyseessä ei ole alaviitteessä mainittu adjektiivinen *hankala* vaan *hankale*, ja kertoja aikoo ilmeisesti sanoa *hankales siinä pororaijossa*, mutta vaihtaakin sitten yksikön monikoksi. — Aapu Haatajalla usein esiintyvä *aeuostaan* 'ainoastaan' on Korttesalmen mielestä »kirjakielinen epäluonteva sana» (93). Eikä ole, johan yksin äänneasukin sen ilmaisee. — Sivulla 109 tekijä selittää mm., että muodot *monestihhi* t. *monestih* t. *monestii* ja *Mikkolathi* olisivat kuusamolaisempia kuin kertojan käyttämät *monestikki* (105) ja *Mikkolatki* (104). Asia on juuri päinvastoin. *Monestikki* ja *Mikkolatki*-tapauksiin rinnastuvat esim. *murhannukki* (223) ja *vieneetki* (223), joista tekijä ei ole huomauttanutkaan. — Muoto *höppöä* (110, 113) ei ole vianalaisuus, sillä tämä pii-mävoita tarkoittava sana on Kainuussa ja ilmeisesti Kuusamossakin joko *höppä* tai *höppö*. — Aale Määtällä s. 181 esiintyvää muotoa *petoelle* 'pedoille' Korttesalmi hyvin ymmärrettävästä syystä pitää kirjakielen tavoitteluna. Muoto on kuitenkin Suomussalmelta Teerirannalle tullutta sekundaaria monikkotyyppiä, jota kirjassa näyttää esiintyvän vain Teerirannan Määtän veljeksillä. Edellisen lisäksi olen havainnut muodot *tyttöelle* (198) ja *nuissa jokiuissa* (226). —

Kainuusta tulee niin ikään muoto *suset* 'sudet', joka esiintyy Antti Määtällä (181). Taivutus *susi*: *susen* näyttää olevan jo yleiskainuulainen, vaikka vanha taivutus näkyykään esim. sanassa *suvenkorento*.

Edellä olevat kriittiset huomautukseni koskevat vain pieniä yksityisseikkoja eivätkä voi vähentää käsillä olevan teoksen ansioita. Korttesalmi on tehnyt oivan palveluksen sekä kotipitäjälleen että

tieteelle. »Vanha Kuusamo kertoo» on tällä hetkellä paras murrekirja koko Suomen puoleisten itämurteittemme laajalta alueelta. Erinomaisen murreaineksen lisäksi se tarjoaa helposti käytettävissä muodossa kuusamolaista perinnettä myös folkloristeille ja kansatieteilijöille. Kuusamossa tämä hengeltäänkin terhakasti kuusamolainen kirja tulee varmasti olemaan halukkaasti luettua »historiaa».

ALPO RÄISÄNEN